

P. S.: Československý pavilón (autor Ján Mančuška, ve spolupráci se Slováky Stanem Filkem a Borisem Ondreichkou neukazovali, co je od koho osobně – mezi autory se ambiciózně nechal zapsat také kurátor M. Pokorný) letos rozhodně nepřipomínal stylem či námětem, co měli někde dřív, větší a lepší. Byl především (navzdory manifestačně banálnímu, pseudofilozofickému doprovodnému textovému konceptu, nazvanému Model světa) velmi senzualní, s otevřeným prostorem a mnoha pluralistickými detaily (například na podlaze jste mohli narazit na kuličky z kuličkových ložisek, které se pak odrážely do všech směrů, a když jste jich nakopli více najednou – stali jste se konstruktéry okolního prostoru a jeho dynamiky – s přesně opačným prožitkem než když s vámi někde hýbou na pouťové atrakci.

Jaroslav Vančát

LEGENDA ČESKÉ ETNOLOGIE – IVA HEROLDOVÁ

(31. 12. 1926, Chrudim – 2. 9. 2005, Praha)

Možná je to stereotyp, který říká, že málo komu se podaří získat uznání za života a neztratit ho po svém odchodu. Přesto v tuto „pravdu“ lidé často věří a kladou si otázku, jací byli ti, kteří se vymkli tomuto klišé. Bezpochyby museli za svého života přesvědčit svou prací, která se v nějakém ohledu stala zakladatelskou či objevnou a jejíž poselství společnost či určitá skupina lidí nadále cítí jako symbol kontinuity vlastního konání. Takovou klíčovou osobností pro české etnology je Iva Heroldová. Jejím zakladatelským počinem byla syste-

matická práce v oblasti studia etnických procesů. Zásadně přispěla zejména k vyprofilování a ke kontinuitě zkoumání mezinárodních vztahů v ČR.

Vědecká cesta Ivy Heroldové k tomuto cíli sice měla své odbočky, přesto lze říci, že na ní zúročila vše, k čemu se buď sama rozhodla, nebo co jí bylo svěřeno jako další úkol. Svoji odbornost získala Iva Heroldová studiem oboru národopis a oboru československé dějiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v letech 1947–1952. Tradičnost oboru národopis ji logicky vedla i k volbě klasického předmětu studia – studia vesnice. Absolvovala diplomovou práci zaměřenou na odvětví zemědělské a domácí výroby na Trinecku. Toto téma se stalo krom jiného i náplní její rigorózní práce (1952). Problematice studia vesnice se věnovala i v následujících letech; nejprve v Kabinetu pro národopis (1953–1954), po jeho transformaci v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (1954–1988). Široké možnosti uchopení tématu vesnice pak dovedly Ivu Heroldovou ke třem velkým životním tématům, které nejednou s ohledem na zadané vědecké úkoly propracovávala paralelně.

Přestože vyšla z poznání tradiční vesnice velmi záhy svůj zájem začala rozšiřovat o studium kultury a způsobu života v lokalitách, kde naopak tradice byla nějakým způsobem narušena či narušována. Již v roce 1955 spolu se svým kolegou a pozdějším životním partnerem Františkem Vančíkem prováděla sondážní výzkumy v novoosídleneckém pohraničí. Již tehdy při uvažování o této problematice zdůrazňovala nutnost kontextualizace studia kultury novoosídlenců ve vztahu k politickým a právním opatřením. Stejně tak upozor-

ňovala na výpovědní hodnotu beletrie ve smyslu mentální reprezentace doby.

Z této doby se datuje také zájem Ivy Heroldové o volyňské Čechy a později v návaznosti na ně o reemigranty vůbec. Nejen v počátečních fázích studia této problematiky využívala Iva Heroldová kromě terénních etnografických výzkumů i data získaná excerpcí archivních pramenů. Zejména rekonstrukce života reemigrantů v hostitelské společnosti a náhled na jejich život po reemigraci vedla badatelku k úvahám o dvojitým adaptačním procesu českých reemigrantů z Volyně (1957).

Sledování historie této krajanské skupiny na Volyni bylo zřejmě jedním z impulsů, proč Iva Heroldová začala provádět systematické výzkumy kultury Čechů žijící v zahraničí. Vůli k otevření tohoto terénu posilovala i premisa o zakonzervování tradičních prvků výchozí české kultury u skupin vystěhovalců a z toho vyplývající možnosti doplnění poznatků o kultuře tradiční české vesnice v minulosti. V průběhu výzkumu však tuto tezi badatelka oprávněně zpochybnila a ústředním tématem jejich analýz se staly procesy akulturace. Přesto jevy tradiční lidové kultury (zejména zájem o zvykosloví) neopustila. Právě ony se staly indikátory dynamiky akulturace Čechů do kultury hostitelské společnosti.

První sondážní výzkumy zahraničních Čechů prováděla Iva Heroldová v roce 1957 v Polsku u potomků českých náboženských exulantů. V roce 1961 sama a v letech 1963 a 1964 spolu s F. Vančíkem systematicky sbírala etnografická data na Štřelínsku, v Zelově a v jeho okolí. Výzkum české enklávy v Polsku pak završila dvěma stěžejními pracemi: kandidátskou prací *Etnická problematika českých národ-*

nostních menšin (se zvláštním zřetelem na vystěhovalectví do pruského Slezska v 1. polovině 18. století) (1965) a monografií *Život a kultura českých exulantů z 18. století* (1971).

Po systematickém výzkumu v Polsku začala v roce 1965 připravovat terén pro výzkum v Jugoslávii. Navázala spolupráci s Institutem za narodnu umejnost v Záhřebu. S týmem jugoslávských a českých kolegů (Josef Vařeka) zahájila na podzim roku 1966 hloubkový výzkum na Daruvarsku. Ivanovo Selo se pro ni také stalo klíčovou obcí v Jugoslávii vůbec (opakovaný terénní výzkum 1966–1970). V roce 1967 do vesnic v okolí Daruvaru, Bjelovaru a Požege vedla výpravu českých etnografů a folkloristů (Hanah Laudová, Jaroslav Markl, Vladimír Scheuffler a Josef Vařeka). Možná i to přispělo k rozhodnutí ředitele ÚEF ČSAV, že ji v listopadu téhož roku pověřil vedením oddělení etnografie současnosti.

V roce 1968 chtěla Iva Heroldová pokračovat v systematizaci výzkumů zahraničních Čechů v oblasti jugoslávské části Banátu. Kýžená spolupráce s bělehradským Etnografickým institutem však nebyla zcela naplněna. Výzkumy, které proběhly roce 1971 u banátských Čechů v Belé Crkvi a ve Vršci a u bosenských Čechů v Matčině Brdu a Nové Vsi, byly ve srovnání s předchozími sběry dat spíše sondážní (1974). Výzkumy krajanů v Jugoslávii došli zhodnocení nejen ve studiích publikovaných ve vědeckých časopisech u nás i v zahraničí (60., 70., 80. a 90. léta), ale také např. ve formě etnografického filmu o svatbě v Ivanově Sele (1969) a ve výstavě pořádané v Požeze v roce 1971 *Slavonie a Češi*.

Sedmdesátá léta pak zproblematizovala výjezdy českých etnografů do zahraničí-

ní a Iva Heroldová se podobně jako jiní její kolegové musela vrátit k výzkumu skupin žijících v prostoru Československa. Léta 70. jí přinesla i další znejistění. V důsledku společensko-politického klimatu byla v červnu 1972 odvolána z místa vedoucí oddělení etnografie současnosti a od příštího roku byla převedena do oddělení etnografie národního obrození. Tato skutečnost si pak vynutila paralelní zájem Ivy Heroldové o dva okruhy témat a souběžné angažmá ve dvou badatelských týmech.

Novou sférou zájmu se tedy Ivě Heroldové stala kultura vesnice v době národního obrození. Tematicky přitom badatelka navázala na své znalosti tradiční obřadnosti. První studie, založené na analýze archivních pramenů z 18. století, se věnovaly právě otázkám sňatků na vesnici (1974, 1975). V návaznosti na to se pak zaměřila na otázky poddanské rodiny a obřadnosti (1981, 1983). Velmi zajímavým tématem, ke kterému Iva Heroldová při studiu archivních pramenů dospěla, byla problematika školství v době národního obrození (1978, 1981). V kontextu disciplíny řešila zejména otázku vzájemného působení lidové kultury na kultivaci dobového poznání a naopak. V rámci úkolu oddělení etnografie národního obrození participovala také na realizaci etnografického atlasu (výroční ohně) (1981). Tomu ovšem zákonitě předcházelo kritické zhodnocení etnografických pramenů z počátku 19. století (1979). Návrat k problematice tradiční vesnice potvrdila pak Iva Heroldová při zpracovávání dotazníků z dopisovatelské akce Národopisné společnosti československé vážící se k rodinné obřadnosti (1983).

Témata svázaná s tradiční českou kulturou byla ovšem spíše paběrky ve srov-

nání se soustředěným zájmem, s nímž Iva Heroldová nadále přistupovala k problematice mezietnických vztahů a k problematice akulturace. Výzkumu akulturačních procesů se tedy badatelka v důsledku reorganizace pracoviště nevzdala. Navázala na sondážní výzkumy z 50. let a začala provádět systematické výzkumy v českém a moravském pohraničí. V návaznosti na výzkumy v Jugoslávii se nejprve soustředila na reemigranty z této země (na Znojemsku, Břeclavsku). Tématem jejich prvních cílených výzkumů v pohraničí se stala krom jiného analýza vzpomínkových vyprávění jugoslávských a volyňských Čechů, kteří se účastnili bojů za druhé světové války. Monografie *Válka v lidovém podání. Národně osvobozenecský boj volyňských a jugoslávských Čechů* (1977) pro ni byla něco víc než jen výstupem systematických sběrů. Byla holdem hrdinství těm, kteří za války padli, nebo byli popraveni, byla holdem jejímu otci, důstojníku československé armády.

Po celá 70. léta a i v letech 80. prováděla Iva Heroldová další sondážní i systematictější výzkumy u nejrůznějších reemigračních a imigračních skupin, které se po druhé světové válce usazovaly na území českých zemí (zejména Břeclavsko, Bruntálsko, Českokrumlovsko, Horšovskotýnecko, Chebsko, Kaplicko, Šumperecko, Tachovsko, Znojemsko, Zatecko). Sběry dat vyústily jednak v syntézy, jednak iniciovaly další systematické etnografické výzkumy. Zájem o problematiku mezietnických vztahů, který Iva Heroldová spolupodnítila, sehrál důležitou roli při vzniku oddělení etnických procesů. I když jeho vedení zaštitil Antonín Robek, nikterak nebrzdil koncepční práci Ivy Heroldové v daném tématu. Tu postavila badatelka

na interdisciplinární bázi (1985). Zdůrazňovala nutnost zohlednit všechny kulturní, společenské, ekonomické, politické, právní a historické aspekty podílející se na integraci reemigrantů a imigrantů do majoritní společnosti. Tato myšlenka svedla v 80. letech k řešení dílčích úkolů v rámci projektu *Etnické procesy v pohraničí* nejen členy oddělení (mezi nejbližší spolupracovníky patřili: Tomáš Hajšman, Vlasta Matějová, Andrej Sulitka), ale i další kolegy z instituce (např. brněnské pracoviště ÚEF ČSAV, oddělení etnografie socialistické společnosti, oddělení dějin a teorie), a také badatele nejružnějších specializací pracujících v rámci institucí jak s celostátní působností i tak s regionálním dosahem. Úzká spolupráce byla navázána zejména s Katedrou etnografie a folkloristiky FF UK, kde vznikla nejen řada diplomových prací na toto téma, ale kde také Iva Heroldová přispěla k zacílení výzkumných prací studentů na danou problematiku (dotazníky o bydlení a o rodině a obradnosti). Skutečnost, že v této době byla klíčovou postavou výzkumu etnických procesů, dokládá, že po jejím penzionování v roce 1982 pro ni vedení ústavu zřídilo místo vědeckého konzultanta, které dle možnosti institucionálního rozpočtu obnovovalo až do konce roku 1988.

Koncepční a koordinátorská práce nikterak Ivu Heroldovou nebrzdila ve vlastní vědecké práci. Zejména 80. léta jsou vrcholem její badatelské činnosti v problematice etnických procesů, byť přehledové a teoretické práce publikovala i v 90. letech a na počátku 21. století. Není bez zajímavosti si povšimnout, že se jí v teoretizacích podařilo protnout oba odborné zájmy. Nejednou problém etnicky heterogenní společnosti či rodiny komparovala se situ-

ací v tradičním etnicky homogenním prostředí (1983, 1984).

Iva Heroldová vstoupila do českého národopisu na počátku 50. let, aby na konci své vědecké kariéry předala dalším badatelským generacím tradici moderního etnologického studia mezietských vztahů. Vždyť také její texty patří dodnes k nejcitovanějším etnologickým pracím ve společensko-vědních disciplínách, které se věnují problémům koexistence kulturně a etnicky odlišných skupin obyvatelstva.

Dne 2. září 2005 odešla skvělá badatelka, krásná žena a grációzní člověk. Děkujeme jí, že taková byla v životě, a věříme, že taková zůstane dlouho v naší paměti.

Dana Moravcová

TETA VŠECH ROMŮ – MILENA HÜBSCHMANNOVÁ (10. 6. 1933, Praha – 8. 9. 2005, Jihoafrická republika)

Fakta

V roce 1951 maturovala na anglickém gymnáziu H. Fasta v Praze, v letech 1951–56 studovala hindštinu, urdštinu a bengálštinu na FF UK. V té době se začala intenzivně zajímat o Romy a jejich kulturu. Od r. 1956 byla redaktorkou v Československém rozhlasu. 1963 se jí narodila dcera Tereza (manželem MH byl rozhlasový režisér Josef Melč). Školní rok 1968/9 strávila jako učitelka mateřské školy v romské osadě Rakúsy u Kežmarku. V letech 1969–73 (tedy po celou dobu existence) byla předsedkyní společensko-vědní komise Svazu Cikánů-Romů. 1968–74 pracovala ve Filozofickém a sociologickém ústavu ČSAV, 1974–5 na Pedagogické fakultě UK. V le-